

Különfélék.

Az erdélyi szász honismertető egyesület 50-ik közgyűlése.

A „Verein für Siebenbürgische Landeskunde“ 50-ik közgyűlését f. é. aug. 22-én tartotta Brassóban a bolgárszegi ev. templomban, a Honterus ünnepélylyel kapcsolatosan.

Egy nappal azelőtt lepleztetett le a szászok 400 évvel ezelőtt született tudós reformatorának Honterus Jánosnak szobra, olyan impozans és megható kegyelettel, mely az erdélyi szász népnek intelligentiájára igen kedvező világot vetett.

A szászok felhasználták az alkalmat, hogy minden téren bemutassák mindazt, a mivel dicsekedhetnek, a hét nap egyfolytában tartott ünnepségeken (aug. 19—25).

Tudományos szempontból legjelentékenyebb volt ezek között a honismertető egyesület dísz-közgyűlése, mely igen érdekes és tanulságos mozzanatokban bővülködött.

Az egyesület meghíván mindazokat a kül- és belföldi tud. társulatokat, melyekkel csereviszonyban áll: egy kis nemzetközi tud. gyűléssé nőtte ki az magát, melyen főkép Németország volt erősebben képviselve; azon kívül még a bukaresti akadémia, belföldről három magyar és egy hazai román tud. társulat képviseltette magát.

A közgyűlés az elnök *dr. Teutsch Frigyes* nagycsúri ev. lelkész megnyitó beszédével kezdődött, melyben az egyesület több mint fél-százados működését, történetét s annak jelentőségét a szász nép életében jellemezte. Felolvasásában méltatta az egyesületnek a magyar tudományos törekvésekhez való viszonyát is, kiemelve, hogy maga az egyesület mindig óvakodott a politikától, mely az elfogulatlan ítéletmondásban annyiszor megzavarta már a tudósokat. Reményét fejezte ki, hogy a mint eleinte Kemény József, Mikó Imre, Szilágyi Sándor s mások résztvettek a társaság működésében, nem zárkoznak el attól jövőre sem a magyar tudósok, kiknek több kitűnőségét s ezzel a közeledés tényét üdvözölheti a mai közgyűlésen.

A hatásos elnöki beszéd után Brassó h. polgármestere, *dr. Alexius* üdvözölte az egyesületet, kijelentve, hogy Brassó számadáskönyveinek történelmi emlékekben oly gazdag negyedik kötetét nemsokára meg-

jelenteti. Azután különböző szász egyesületek és intézetek mutatták be a Honterus-ünnep emlékére kiadott becsesnél-becsesebb kiadványaikat.

Ezután külföldi társulatok képviselői egymásután (az elnök felszólítása sorrendjében) fejezték ki üdvözlötüket. Elsőnek *dr. Virchow* berlini egyetemi tanár szólt, a hírneves öreg tudós és politikus, ki $\frac{3}{4}$ óráig beszélt, előbb az anthropologia s az archeologia feladatairól, majd a szászok viszonyáról Németországhoz s politikai törekvéseik hiábavalóságáról, s a magyar tudományossággal való összehasonlításról. Kiemelte, hogy midőn 1876-ban a régészeti és embertani kongresszuson Budapesten megjelent, el kellett ismernie, hogy a magyarok kutatásai felülmúlták a németektől odáig elért eredményeket s hogy Pulszkynak a rézkorszakról felállított elmélete korszakot alkot a tudomány történetében. A szászoknak azt mondhatja, a mit egyszer Torma Károlynak mondott: a föld övék, kutatása rájuk tartozik; s a szászoknak be kell ismerniök, hogy ebben a részben még hátra vannak. Ha ők magukat a németek elszakadt töredékeinek mondják, ő azt kérdezi, mint anthropologus és ethnografus: egyáltalán van-e német vagy szász típus? Nincs az magában a nagy Németországban sem. A délnémet nem ismeri el igazi németnek az északit, mert össze van keveredve szláv és finn fajú népekkel, az északi nem a délnémetet, mely frank, olasz s szláv elemekkel vegyes. A keveredés a népek közt oly nagy, hogy az eredeti jeleget megállapítani nem lehet. Itt sem lesz néhány ezer év múlva nyoma szásznak, egész más fajok keletkeznek.

A meddő nemzetiségi küzdelmek különben is csak feltartóztatják munkájukban a népeket s nem mehet oly rosszul a szászok dolga, ha ősrégi szokásaikat, viseletüket stb. oly impozáns módon mutathatják be, mint tegnap tették.

Németország összeköttetése is sokkal régibb Erdélylyel, mint a szászok bevándorlása. A kaukázusi sírokban, majd északkeleti Németország őskori sírjaiban olyan ércből készült tárgyakat találtak újabban, melyet egyedül az erdélyi érczhegységben bányásztak. A második fontosabb összeköttetés sem a szászoké, hanem a német lovagoké, melyek innen a Barczaságról telepedtek ki a Keleti-tenger mellé s megvetették Poroszország alapját. A harmadik összeköttetés volna a szászoké, mely azonban csak képzeleti, platonikus s inkább szellemi lehet csak.

Nagy-Németország elég önmagának, nem keresi a rokonelemek politikai csatlakozását.

A helynevek miatt se érzékenykedjenek. A magyar állam csak azt tette újabban a helynevekkel, a mit a szászok tettek, midőn letelepedtek. A szászok német nevet adtak a szláv, a magyarok magyar nevet adtak a szász helyeknek.

A napi eseményeknek ennyire fölé, absolut tudományos látópontra emelkedve fejtegette az öreg tudós a fajok keveredését s bizonyítgatta ez által az emberiség testvériségét.

Azután *Fischer*, a marburgi egyetem geografia tanára beszélt s ő a földrajz művelése új irányaira mutattván rá, közben a német szellem erős ápolását hangoztatta. Beszélt még *Hoeninger* berlini egyetemi tanár is. Az erfurti akadémia küldöttje, azzal üdvözölte a társulatot, hogy kiadványai a legbecesebbek a kapott cserepéldányok között.

Ezután került a sor a belföldi társulatok képviselőire, kik közül elsősül *Szádeczky Lajos* beszélt. Ez az első magyar felszólalás alkalmat adott arra, hogy a magyar tud. egyesületek képviselőit tüntető lelkesedéssel (hoch! és heil! kiáltásokkal) üdvözöljék.

Szádeczky beszéde folyamán köszönetet mond a szíves meghívásért, melylyel alkalmat adtak a lélekemelő Honterus-ünnepen jelen lehetni s a honismertető egyesületet 50-ik közgyűlésén üdvözölhetni.

A testvéri szeretet meleg érdeklődésével kísérjük — úgy mond — figyelemmel e tudományos társulat működését, mely oly szép eredményekre tud visszatekinteni. Jól tudjuk, hogy a tegnapi szobor-leleplezésnek erkölcsi sikereiben is nagy része van e társulatnak, mert a történeti köztudat ébrentartása, a népnek nemes eszményekben nevelése, irányeszmék és magasztos czélok kitűzése mindig a nemzetek szellemi vezéreinek érdeme.

És ezen a szellemi téren, a multak emlékeinek, dicsőségének megbecsülésében, a tudomány és közműveltség terjesztésében, az igazság keresésében és szolgálatában nincs és nem lehet közöttünk nézeteltérés. Itt csak nemes versenyről lehet szó.

A Landeskunde-Verein és a magyar történetírók egy czélra törekzenek: hazánk múltjának felderítésére s megismertetésére. Ebben eleitől fogva bajtársak, szövetségesek vagyunk, egymást kölcsönösen és szívesen támogatjuk. Örömmel jöttünk ez ünnepre is, jól ismervén a százszok érdekeit a magyar történelemben, ennek az országrésznek virágzó Kanaánná változtatásában, földművelés, ipar, kereskedés, tudomány terjesztésében.

Ezzel a napi politikától független rokonszenvvel üdvözli a Landeskunde-Vereint, kívánván eddig oly szép eredménnyel folytatott működéséhez jövőre is sok sikert.

A zajos tapsok elhangzása után *dr. Márki Sándor* a következő beszédet mondta:

Háromszázhetven esztendeje, hogy Honterus kiadta Erdélynek kartográfiai tekintetben megállható első térképét; s azóta az erdélyi szász tudósoknak egész sora folytatta a honismertetés munkáját. Mi magyarok, kik általában mély tisztelettel hajlunk meg a nagy németországi irodalom és tudományosság alkotásai s annak itt is jelenlevő jelesei előtt, örömmel, előszeretettel és tanúlással forgatjuk a hazai német tudósok alapos műveit. Több mint félszázad előtt magyar tudósok is ott álltak a Landeskunde-Verein bölcsője körül; s a mi Erdélyi Múzeumunk keletkezésére nem csekély ösztönzésül szolgáltak azok a sikerek, a miket a haza ismertetése körül ez az egyesület a maga körében felmutathatott. Ha

időközben megszakadtak is összeköttetéseink, a mi Múzeum-egyesületünk sohasem felejtheti el azokat a testvéries csókokat, a miket a mi tudósaink (Eötvös Józseffel az élükön) az önök egyesületének besztérései közgyűlésén 1860-ban a szász tudósokkal váltottak. A testvériesszei érzete megvan a mai nemzedék szívében is; és mi a legnagyobb készséggel vagyunk hajlandók követni az önök elnökének gyönyörű megnyitó beszédében foglalt fölhívását, hogy érdeklődéssel kísérjük a szászok tudományos törekvéseit. Midőn saját személyemre nézve az egyesület kötelékébe való fölvételemet kérem, az önök tudományos föladataihoz legközelebb áló Erdélyi Múzeum-Egylet nevében kívánok a dicsőséges múltú egyesületnek dicsőséges jövendőt!

Az élénk tetszésnyilatkozatok lecsilapúlása után az erdélyrészi Kárpát-Egyesület nevében *dr. Herrmann Antal* üdvözölte a rokon törekvésű jubiláris társaságot. Az ő beszédét is élénk hoch- és heilkiáltások követték.

A beszédekkel *dr. Teutsch* elnök utóbb külön is foglalkozott. Kiemelte, hogy nagy sulyt fektetnek a magyar tudósokkal együtt való működésre. S hogy ez az együttműködés közeledik, annak jeléül veszi, hogy a magyar társaságokat most képviselő tudósok irodalmilag idáig is többször ismertették a szászok történelmi munkásságát s hogy az igazságot kívánják szem előtt tartani akkor is, midőn róluk írnak.

Végül számos külföldi tudóst (*Lenz, Richthoffen* stb.) választottak dísztagokká.

Igy folyt le az az emlékezetes ülés, mely talán maga is históriai fontosságú lesz, ha a magyarok és szászok valóban elkezdik azt a vállvetett munkát, mely nélkül a magyar történetnek még meglevő hézagait kitölteni s ezzel a *Virchow* által is hangoztatott nemzetiségi meddő küzdelmeket megszüntetni nem lehet.

A s.-szentgyörgyi kollegium története.

A s.-szentgyörgyi ev. ref. államilag segélyezett székely Mikó-kollegium története. 1859—1895. II. Rész. *Irtá Domján István.*

E mű I. része, az alapítás története, 1893 szeptember elején jelent meg, a tulajdonképeni főgimnázium új épületének felavatása alkalmával. Szerző művét három korszakra osztja fel, a fontosabb mozgalmak időtartamának megfelelően.

Az első korszak 1859-től, az I. gimn. o. megnyitásától 1870-ig terjed. Ismerteti itt szerző az anyagi fejlődést, a kezdet nehéz küzdelmeit; ismerteti a fiatal intézet beléletét. A második korszak szintén az anyagi ügyekkel kezdődik. A nagy erőfeszítések, a 70,000 frtba kerülő két emeletes épület felemelése adja az intézet előljáróságának a legtöbb gondot. Végre is S.-Szent-György városa és polgármestere, Császár Bálint segítségével 1876-ban szeptember 1-ére készen volt.

Nagy adósságokat kellett azonban kötni. Ez anyagi zavarokból is kisegítette azonban az intézet előljáróságát a sors, mely míg egyik kezével megfosztotta Magyar- és Erdélyországot Erdély Széchenyi Istvánától, gróf Mikó Imrétől, másik kezével kisegíté az anyagi zavarokból gróf Mikó fejedelmi alapítványa által. E korszakban is ismerteti szerző a beléletet, a könyvtár megalapítását gr. Teleki Domokos ajándékából. Befejezi a fejezetet az erdélyi ev. ref. tanárok S.-Szent-Györgyön tartott értekezlete. A harmadik korszakban a belső berendezkedést, belviszonyokat, a kísérleteket az államsegély megnyerésére ismerteti szerző; befejezi a korszakot a megkötött szerződéssel és a főgimnázium szervezétének ismertetésével. Végül függelékben közli a nevezetesebb okmányokat, idői sorrendben.

Gonddal és szeretettel írott munka, mely becsületére válik írójának s a kollegiumnak egyaránt s több méltánylást érdemelne, mint a mennyivel jutalmaztatott.

Kendi Zsófia életéhez újabb adatok kerültek véletlenül napfényre, melyeket a küküllővári sírboltban nyugvó s az Erdélyi Múzeumban őrzött ékszereiről, halotti ruháiról újabban sokat emlegetetté vált nagyasszonyról, élettörténete adalékául, föl kell jegyeznünk. A gr. Bethlenlevéltár 3 kötetes index-könyvében (mely jelenleg Málits György ügyvéd úr tulajdonában van Budapesten) találtam a következő feljegyzéseket:

1) 1600. Kendi Zsófia Bogáthi Menyhértné óvásos ellenmondása, melylyel atyja radnóthi Kendi Ferencz és paniti Alárdi Ferencz között javaiknak kölesönös egymásra szállásáról kelt egyezmény-levelet és atyjának azon véghagyományát, melyben radnóthi kastélyát tartozandóival Alárdi Ferencznek, a Biharban fekvő Szentjób és Zarándban fekvő Dezin nevű kastélyát tartozandóikkal Kovacsóczy Farkasnak hagyta, megsemmisíti. (1819 jan. 22. kelt conventi törvényes másolat.)

2) 1600. Kendi Zsófia Bogáthi Menyhértné a fejérmegyei Radnóth, a bihari Szentjób, a zarándi Dezin, a belső-szolnoki Alparét jószágait és küküllővári részszejőségát s nemes udvarházát tartozandóikkal együtt somlyai Báthory István gyermekre átruházza. (1819 jan. 28. kelt conventi törv. másolat.)

3) 1605. szept. 20. Beiktató parancs *Bogáthi Menyhértné és nője Bánffy Margith* részére, a Kornis Boldizsár notáján 12,000 m. frtban zálog czímen neki adományozott, Radnóth Dég, Balástelke, Sáros, Csávás, Dányán, Kisfalud, Bernáld és Sályi, Oláh-Déllő, Ludas, Kapus, Dátos, Ikland, Zenttelke Acynthos és Szent-Jakab birtokába és a beiktatásról szóló válasz levél. (1819 jan. 28. kelt conventi törv. másolat.)

Míndezekből kitűnik (a mit eddig nem tudtunk): 1.) hogy Kendi Zsófia, Bogáthi Menyhértné 1600-ban még élt, de 1605-ben már nem, mert 2.) Bogáthi Menyhértnek 1605 szept. 20. neje Bánffy Margit, a kit Kendi Zsófia halála után kellett, hogy nőül vegyen; 3.) hogy Kendi

Zsófia atyai örökségül reá szállott rengeteg öröksége egy részét somlyai Báthory István gyermekeire (unokatestvéreire) hagyta, azéra, a ki anyósának (a Kendi Zsófia nagynénjének) Patócsy Zsófiának a küküllővári templomban máig is őrzött márvány síremléket állíttatta. Az is kitűnik ezekből 4.) hogy Kendi Zsófiának egyenes örökösei nem voltak. Ezzel is többet tudunk ez érdekes nagyasszony élettörténetéből.

Sz L.

A Történelmi Könyvtár legújabb füzetében *Bod Péter* Periklesnek, a görög történet egyik legnagyobb alakjának élet- és jellemrajzát beszéli el. A politikai és művészi tekintetben fényes korszak, melyet Perikles uralkodása jelöl, a görög történelem legragyogóbb fejezete. Méltán és joggal irták a Perikles-korabeli Athénéről: Görögország ékesége és szemefénye. Az eszményi állami kormányzat, az anyagi és szellemi élet virágzásának legtökéletesebb képe Athéne e korban. És ezt Perikles egymaga teremtette meg, államférfiúi bölcsességének, szellemének századokat megelőző nagyságával. Az író elbeszélése fonalán megélednek ezek a nagy idők s tökéletessé lesz minden idők egyik legnagyobb alakjának képe. A csinos képekkel is ékesített könyv ára 40 kr. Tetszetős kiállítása a Franklin-Társulat nyomdáját dicséri.

A fogarasi vár feliratai közül két eddigelé nem publicált részre akadtam a nyáron, miután ez idei száraz nyár lehetővé tette a különben vizenyős és nádas várárokban a várfalak körüljárását. Az egyik felírat a vár *északkeleti* külső szögletfalán, faragott kő-betéteken így szól:

CVRANTE
PROVIS:
S'F. RETHI

1625

Curante provis(oris) Ste(phan) Rethi 1625 — s azt jelenti, hogy a várfalak ezen része Réthi István várnagy felügyelete alatt épült Bethlen Gábor idejében, a ki (mint azt Fogaras történetéről az Erd. Múzeum 1890 évfolyamában írott munkámban részleteztem) a várat újra építtette. A másik újonnan talált felírat a várfal *délkeleti* szögletén, a külső, a régihez hozzátoldott falon áll, erősen meg-

koptatva az idő viszontagsága által s ennyi látható belőle:

.....
.....
ILMI DNI GEORG...
RAKOCI DEI GRATIA
PRINCIPIS
TRANSILVANIE
ATQV REGNI H...
..RLE.....
.....

il(lustrissi)mi d(omi)ni Georg(ii)

Rakoci Dei gratia

principis

Transilvaniæ

*atqu(e) regni H(un-
ga(riac) (domini).*

Ezt a részt tehát I. Rákóczy György építtette, a kinek czimere 1642. évszámmal ellátva a várkápolna ajtaja felett is látható.

Bethlen Gábor czimere is megvan még egy I. em. ajtó felett 1627. évszámmal a Báthoryak czimere az I. e. folyosó alatt.

A várfalán kívül a főkaputól balra még két ezímeres kő látszik egymás mellett, de annyira elkopva, hogy a ezímerkép rajta kivehetetlen. Talán Apafi és Bornemisza Anna fejedelemasszonyé. Így Fogaras vára építtetőinek ezímerei a XVI. sz. végétől megvolnának a XVII. sz. végéig.

A Múzeum-Egylet halottjai.

Galanthai gr. Esterházy János, Múzeum-egyletünk első alapító tagjainak egyike, ig. választmányunk tagja, régiséggtárunk maecenas, a ki nagybecsű éremgyűjteménye múzeumunknak ajándékozásával örök hálára kötelezte egyesületünket, f. é. jun. 24-én elhunyt Kolozsvárt, melynek gyászára nemcsak családjának, hanem a magyar tudománynak, melynek lelkes művelője, véglegelhetéig buzgó barátja volt.

1824 márcz. 23-án született Kolozsvárt s ifjú kora óta előszere-ttel foglalkozott történelmi és főkép régészeti tanulmányokkal, melyek-nek főkép Kolozsvár régi műemlékei ismertetését köszönhetjük.

Nevezetesebb munkái a következők:

A gyalui vár krónikája (Uj Magyar Múzeum 1860); Magyar fel-íratú régi kupa (Arch. Közl. 1861); A kolozsvári Szent-Mihály egyház (U. o. 1862); A kolozsvári Boldog-asszonyról címzett minorita, jelen-leg ev. ref. egyház tört. és építészeti leírása (U. o. 1864); A kolozs-monostori apátság és egyház maradványainak leírása (U. o. 1867—68); Dózsa György vaskoronája (Arch. Értesítő 1871); a Századokban a következő közlemények jelentek meg tőle: András erdélyi püspök felség-sértése 1349-ben (1868); Gróf Eszterházy Ferencz fegyverzetének lel-tára (1869); Adalékok a Sárköz-Ujlaki Ujlaki család nemzékisméjéhez (1870); Adalék a Serédy család történetéhez (1880); Székely Mihály életéhez (Tört. Tár 1883).

Tudományos érdemei méltatásául a Magyar Történelmi Társulat is (melynek alapító tagja volt) ig. vál. tagjául választotta s a kolozsvári egyetem millenniumi dísz-doktori czímmel tisztelte meg.

Munkás életével, szívjóságával, idealis nemes gondolkozásával igaz tiszteletét érdemelte ki honfitársainak, kik mély részvételt kísérték ki koporsóját a házsongárdi temetőben levő családi sírboltba jun. 26-án.

Dr. Szász Béla nyug. egyetemi tanár, az Erdélyi Múzeum-Egylet tört. szakosztályának volt alelnöke, a M. T. Akadémia levelező tagja, a Kisfaludy-Társaság és az Erdélyi Irodalmi Társaság rendes tagja, — jul. 7-én délután meghalt.

Esztenőkön át tartott súlyos betegség vitte sírba a kiváló lelki tulajdonokkal oly gazdagon megáldott férfit.

Bámulatos tevékenységet fejtett ki minden téren, a hol sokoldalú tehetségeit, képzettségét érvényesíthette. Munkabíráásával és kötelességtudásával páratlan volt a maga nemében.

Előbb mint középiskolai, utóbb, mint egyetemi tanár; mint szaktudományának, a filozófiának, kiváló művelője; mint fényes tehetségű szépirodalmi író; mint jeles tollú, fáradhatatlan lelkesedéssű újságíró; mint egyházának egyik oszlopos előkelősége; mint közéleti vezérférfiú a városi közigazgatási és az országos politikai munkatéren; mint tiszta, erős jellem kiérdemelte a köztiszteletet; kiérdemelte, hogy kegyeletes emlékekben, tiszteletben maradjon neve és élete közöttünk!

Dr. Szász Béla Nagy-Enyeden 1840. ápr. 23-án született. Gymn. iskoláit Budán a piaristáknál, Pesten az ág. hitűeknél, Marosvásárhelyt és Nagy-Enyeden az ev. reformátusoknál végezte. Innen 1859-ben a pesti ev. ref. theologiai tanintézetbe menve, annak négy éves tanfolyamát hallgatta. Fordította a Kisfaludy-Társaság megbízásából Thackeray „Esmond Henrik“-ét.

1863. őszén a jeni egyetem philosophiai facultásába iratkozott be. Jenában fordította le s adta ki a „Sárospataki Füzetek“-ben Fischer Kuno ünnepi beszédét Fichte F. G.-ról és dolgozta ki ugyancsak Fischer K. előadási cyklusát Göthe Faustjának első feléről. Ebből a tanulmányból egy nagyobb részlet Csengeri „Budapesti Szemlé“-jének 1895. évi folyamában meg is jelent.

A következő 1864—65. évi tanfolyamra az utrechti egyetemre költözött, a hol szintén egy évet töltött.

Az erdélyi ev. ref. egyházkerület főconsistoriuma 1865. tavaszán megválasztá a marosvásárhelyi főiskola bölcészeti rendes tanszékére. De a tanév befejeztéig Utrechtben maradt, majd Hollandiát beutazva, pár hétig Londonban tartózkodott s innen a Rajna mentén és Dél-Németországon át tért haza.

Marosvásárhelyi tanszékét 1865. szeptemberében foglalta el s Marosvásárhelyt a ref. gymnasiumon és a jogakadémián tanította a philosophiát és a magyar irodalmat.

Marosvásárhelyi tanárkodása idején szerkesztette a „Székely Közlöny“ politikai lapot, fordította Thackeray „Négy György“-ét (Pest, kiadta Ráth Mór 1867.), s elfoglalta székét a Kisfaludy-Társaságban, „A szabadelvűek“ című satirájával, 1869. decemberében. (Megjelent az Athenaeum kiadásában 1870.)

1870. végén a Kolozsvárt alapított „Kelet“ cz. politikai és közgazdasági napilapnak (az erdélyrészi Deák-párt közlönyének) szerkesztésére hívatván meg, lakását Kolozsvárra tette át, hol az ev. ref. főiskolán a philosophiát tanította. Ugyanannak az évnek őszén a kolozsvári, akkor megnyitott m. kir. tudomány-egyetemhez a bölcészet ny. r. tanárává nevezte ki ő Felsége.

A tanítás mellett buzgón folytatta irodalmi munkásságát. A Kis-

faludy Társaság közülséin több izben olvasott fel. („A szabadelvűek“, „Látomány“, „A szobor“, megjelentek a Kisfaludy-Társaság Évlappjainak X. és XII. köteteiben.) Kiadott egy kötet elbeszélő költeményt az érettebb ifjúság számára („A kandalló előtt“, Kolozsvárt, 1874. Stein J. tulajdona); a Magyar Tud. Akadémia megbízásából lefordította Mill St. János „A deductiv és inductiv logika rendszere“ cz. művét három kötetben; a kolozsvári tudomány-egyetem tanári karának fölkérésére emlékbeszédet tartott Deák Ferencz fölött az egyetem Deák-emlékünnepélyén; a Kisfaludy-Társaságban bemutatta nép-psychologiai és összehasonlító aesthetikai tanulmányát „A rom (czigány) költészetből“. (Megjelent a Budapesti Szemle 1881. évfolyamában.)

Három izben dékánja volt a kolozsvári tud.-egyetem bölcsészeti karának és a 90-es évek elején rektora az egyetemnek; 1883-ban az Akadémia levelező tagjává választotta.

A 90-es évek elején idegbántalmak támadták meg s 1896 január 13-án nyugalomba lépett és visszavonult az egyetemi katedráról.

Temetése jul. 9-én ment végbe. A temetőben az egyetem bölcsészeti kara részéről dr. Terner Adolf búcsúztatta el a következő beszéddel:

Mély fájdalomtól áthatva, szívszorogással áll M. o. II. egyetemének a m. kir. F. J. t. e. b. karának képviselete e tátongó sir felhantolt fekete ajkai mellett. Borzadálylallyal meresztjük szemünket a sötét mélybe, melybe mégis a feltámadás, a viszontlátás reményének legnemesebb zálogát Dr. Szász B. szeretett kartársunk földi részeit lebocsátottuk.

Ime 26 év leforgása után egyetemünk b. karának 6-ik tagja szállt már e borongós sirkert nyugalmat adó szentelt földjébe. Miért kellett neked is drága e borongós életkorod legszebb szakában tőlünk elválnod? Hisz az anyagi, lelki ép tagtárs életkorod legszebb szakában tőlünk elválnod? Hisz az anyagi, lelki ép tagtárs életkorod legszebb szakában tőlünk elválnod? Hisz az anyagi, lelki ép tagtárs életkorod legszebb szakában tőlünk elválnod? Most villámsujtotta gránitoszlopként ketté törve, élettelenül elterülve nyugodol már a földben. Testi erőd által hosszú életre hivatva lenni látszottál. Ámde ki az erős, kit meg nem dönt sok ezer kar?

Munkaerőd kifogyhatatlannak látszott, de munkakedved még nagyobb volt annál. Ez lett végzeted. Kimérhetetlen hazaszereteted, hited és a vallásosság iránti buzgalmad, a bölcsészeti tudomány iránti vonzalmad, a költészet iránti rajongásod — ezek voltak élted vezéresillagai, melyek munkásságod terét mindinkább kiterjesztették, de erődöt annál inkább megfeszíték. Hazádat és az ev. ref. egyházat minden közügyében emyedetlenül szolgálván — megfeszítéd lelked minden szálát, hogy elvtársaid ügyét szóval és írásban győzelemre juttasd.

Ejjelt nappallá tévén kutattál, buvárokodtál, alkottál tanári hivatásod különleges szaktudományában, hogy azt előbbre vigyed, számára tanítványaid buzgó soraiban lelkesülő híveket, szakmívelőket szerezz és kiképezz, és e célra saját alkotásaidon kívül a külföld válogatott legfényesebb műveit magyarra fordítád, hogy azokat hallgatóiddal és egyéb szakemberekkel megismertsed, megkedveltesd. Költői lelked eszményi varázsa alatt lantod soha sem pihent s a magyar Parnassus oltára lépésőin saját szerzeményeidet, de azonkívül a legmíveltebb nemzetek költészetének gyöngyeit magyar zengzetes *nyelvünk* hangjegyjeire átültetve — tevéd le szerény kegyelettel.

E mellett el nem kerülte figyelmedet, gondosságodat egyetemünk érdeke. Elég bizonyíték erre, hogy kartársaid bizalma folytán 3-szor mint kari-dékán és

5-ször mint prodékán szolgáltad ügyét. Végül 1890/91. rectorrá választatván, 1891/92. prorektor lévén, a sok munka sulya erőd megingatásának első megdöbbenő tüneteit jelzé s az ütött résen csakhamar a titokzatos, félelmetes ellenség, idegbajos betegséged előőrsei mind sürűbben behatoltak erős szervezeted belsejébe, míg nem — szű módjára — a tölgy gyökere legfinomabb szálaihoz érkezte a hatalmas fát leterítették.

Bekövetkezett a végzet! a melytől évekig tartottunk s most itt állunk nyitott sírod szélén: elvesztésed fölött bánkódva, sírva.

Oh mi vigasztaljon, mert veszteségünk pótolhatatlan? Vigasztal némileg az a tudat, hogy Te — egy köztisztelőben álló dicsőséges név örököse — e nevet ép oly fényesen adtad át legdrágább hagyatékul öveid, utódid számára, sőt sokszorosítád azon érdemeket, melyek annak fényét még inkább élesztik. De mindamellert e vigasz mégis csekély, mert Téged magát vissza nem szerez; veszteségünk pótolhatatlan. De nem, nem az! Te nem haltál meg számunkra végképpen, csak földi részeid szunynyadoznak, porladoznak anyaföldünkben. Lelked, éned legnemesebb lehellete, műveid megszámlálhatlan sorából ezentúl is közvetlenül hozzánk szóland. Hozzádtartozóid, drága özvegyed, kedves gyermekeid, barátaid, tanítványaid, tagtársaid ezentúl is hallanak, látnak, habár nemes lelked amaz eszményi világ magas körébe költözött föl, melyhez mindig vonzódt, midőn még testi hűvelyében köztünk zarándokolt.

Nem felejtünk el, de tekints le oltalmazólag tiedre. Isten veled pályázars, tudós, költő, bölcsész!

Isten veled!

Az Erdélyi Múzeum-Egylet.

Az Erdélyi Múzeum-Egylet igazgató választmányja szept. 7-én tartotta a nyári szünet után első ülését *Szász Domonkos* elnöklete alatt.

A felszaporodott folyóügyek elintézése után titkár jelentést tett a T. Zs. gyűjtemény megvizsgálásáról Szászvároson, mely három szobában elhelyezett szekrényekben főképp őskori cserép tárgyakban igen gazdag s rendezése és lerajzoltatása (Szinte Gábor dévai reálisk. tanár ügyes kezével) serényen folyik a kiadás számára.

Egy értékes oklevél gyűjteményt is vásárolt a választmány egy dunántúli régiséggyűjtőtől, mult századi székely eredetű oklevelekből.

A Múzeum is újabb leletekkel szaporodott: így egy római felíratos kővel Kolozsvár piaczi ásásaiból, mely arról nevezetes, hogy Kolozsvár római neve *Napoca* van rajta, mely mint ilyen első a kolozsvári leletek között.

A budapesti Iparművészeti Múzeum azt jelentette, hogy Kendi Zsófia palástjának (mely a küküllővári sírboltból került az Erdélyi-Múzeum birtokába) restaurálása elkészült s 300 frtba került. A páratlan díszruha ezzel megmentetett az elmúlástól.